

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ШКОЛИ ДОШКІЛЬНОЇ ЛІНГВОДИДАКТИКИ

У статті висвітлено основні здобутки представників науково-педагогічної школи доктора педагогічних наук, професора, академіка НАПН України, завідувача кафедри теорії і методики дошкільної освіти Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Ушинського Алли Михайлівни Богуш. Головну увагу зосереджено на розкритті основних граней її науково-педагогічної діяльності як автора численних наукових публікацій, наукового керівника дисертаційних досліджень, редактора фахових наукових збірників і часописів, члена спеціалізованих учених рад.

Ключові слова: дошкільна лінгводидактика, академік, науково-педагогічна школа, учений, учні, науковий лідер, науково-дослідницька діяльність, дослідницький колектив.

Реалії сьогодення, процес оновлення змісту, форм і методів організації вищої педагогічної освіти потребують удосконалення процесу професійного становлення науково-педагогічних кадрів й актуалізують проблему розвитку системи підготовки висококваліфікованих спеціалістів у наукових школах України. Найбільший інтерес викликають вітчизняні наукові школи, які мають потужний науковий ресурс і значною мірою впливають на модернізацію освітньо-виховних процесів й удосконалення професійної підготовки майбутніх педагогів-науковців. Чільне місце в національній освіті й науці посідає науково-педагогічна школа Алли Михайлівни Богуш, чие ім'я добре відоме як вітчизняним фахівцям, так і далеко за межами нашої держави.

Аналіз психолого-педагогічної, наукознавчої літератури свідчить, що діяльність наукової школи академіка А. Богуш у систематизованому вигляді не досліджувалася, хоча її біографічні відомості та результати наукової роботи було вміщено в довідкових виданнях [1; 5; 6].

У цій статті ми маємо на меті: проаналізувати здобутки науково-педагогічної школи у галузі української дошкільної лінгводидактики; розкрити діяльність та висвітлити особистий внесок у становлення системи професійної підготовки науково-педагогічних кадрів академіка А. Богуш як лідера цієї наукової школи.

Наукова школа "Теоретико-методичні проблеми дошкільної лінгводидактики" була започаткована в 1992 році при Одеському державному педагогічному інституті імені К. Ушинського. Головну роль у консолідації наукової спільноти навколо лінгводидактичної тематики, у гуртуванні навколо себе творчого колективу відіграла лідер наукових розробок Алла Михайлівна Богуш – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, завідувач кафедри теорії і методики дошкільної освіти Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Ушинського, заслужений діяч науки і техніки України. Підґрунтям створення наукової школи слугувала її 30-річна науково-методична спадщина та результати експериментальної роботи.

Кандидатська дисертація з теми "Явища інтерференції при паралельному засвоєнні дітьми двох мов" зі спеціальності 19.00.07 – дитяча і вікова психологія, захищена А. Богуш у 1970 р. в науково-дослідницькому інституті психології України під керівництвом академіка Г.С. Костюка, поклала початок системним дослідженням проблеми білінгвізму у дитячому віці і переросла в окремий напрям дошкільної лінгводидактики – навчання української мови як функціонально другої в дошкільних закладах для дітей національних спільнот.

Учениця академіка Г.С. Костюка, Алла Михайлівна у 1986 р. захистила також докторську дисертацію "Формування оцінно-контрольних дій у дошкільників у процесі навчання рідної та російської мов", де вона обґрунтувала методику набуття дитиною навичок зіставлення, завдяки чому дитина стає здатною контролювати свою мову, вимову слів.

Непересічний талант та глибока ерудиція, вміння відчувати, впроваджувати в практику новації, – ці якості, помножені на виняткову працьовитість та вимогливість до себе, допомогли талановитому вченому заснувати нову наукову галузь – українську дошкільну лінгводидактику та створити потужну науково-педагогічну школу, в рамках якої відбувається продукування нових знань і підготовка висококваліфікованих фахівців освітянської ниви.

Ідентифікувати наукову школу А. Богуш дозволила її активна педагогічна діяльність і багаторічна продуктивність, що характеризується як кількісними, так і якісними показниками. Спадщина науковця нараховує біля 600 праць з різних проблем навчання дошкільників рідної мови: навчальні посібники, навчальні програми, методичні рекомендації, науково-методичні статті, наукові збірки, монографії тощо [5, с. 29]. Лише за останні роки представниками наукової школи А. Богуш опубліковано ряд монографій, 23 програми, 72 навчальних посібники та 6 підручників для вихователів і студентів дошкільної галузі з грифом МОН України, які впроваджено як в Україні, так і в країнах СНД. Серед них: "Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах" (2006); "Дошкільна лінгводидактика" (2007); "Методика навчання дітей української мови в дошкільному навчальному закладі" (2008); "Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі" (2008); "Формування мовленнєвої особистості в дітей дошкільного віку" (2008); "Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку" (2009); "Готуємо руку дитини до письма" (2010); "Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років" (2010) та ін. Протягом 2012 року завершено експеримент з проблеми передшкільної освіти, опубліковано Базовий компонент дошкільної освіти, 35 статей, 3 навчальних посібники для вихователів дошкільних навчальних закладів [2; 3].

А.М. Богуш – автор тематичних програм "Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку" (1998); "Мовленнєвий компонент дошкільної освіти" (2007); "Моє довкілля" (2007), "Українське народознавство в дошкільному закладі "Мій рідний край, моя земля"" (2000) та програм з навчальних курсів для студентів дошкільних факультетів з методики розвитку мовлення, навчання дітей української мови, ознайомлення з народознавством, довкіллям, художньо-мовленнєвої діяльності, дошкільної лінгводидактики.

Поряд з цим, учена виплекала цілу плеяду наукових прихильників і однодумців, які охоче транслюють і всіляко примножують ідеї свого вчителя, пристрасно і самовіддано сприяють поступові національній освіті. Професор А. Богуш плідно працює над підготовкою наукової зміни: під її керівництвом було захищено 7 докторських і 58 кандидатських дисертацій, в основі яких – експериментальні дослідження з проблем дошкільної лінгводидактики [5, с. 31].

Крім того, дійсний член АПН України А. Богуш постійно упродовж багатьох років керує розробкою декількох комплексних програм науково-дослідних робіт за дорученням МОН України, постійно діючими семінарами з методики навчання дітей української мови та відродження національних традицій, створеними в Одеській, Запорізькій, Донецькій, Миколаївській областях, експериментальним центром "Надія" в Одесі, читає лекції з проблем української дошкільної лінгводидактики в Південноукраїнському, Бердянському, Київському, Рівненському, Миколаївському, Прикарпатському педуніверситетах; взяла участь у більш, ніж 150 міжнародних, республіканських з'їздах, конгресах, конференціях, висвітлюючи проблеми наукової галузі – дошкільної лінгводидактики [5, с. 29].

Незважаючи на кількісний приріст членів науково-педагогічної школи, А. Богуш не полишає активної науково-дослідної, викладацької роботи. Вона є членом двох спеціалізованих рад із захисту кандидатських дисертацій. Досить часто вона дає відгуки на автореферати дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата педагогічних наук. А. Богуш неодноразово виступала офіційним опонентом на захистах кандидатських і докторських дисертацій. Вона зініціювала відкриття постійно діючої аспірантури і докторантури зі спеціальностей 13.00.02 – методика навчання української та російської мов, 13.00.01 – теорія та історія педагогіки, 13.00.04 – професійна педагогіка при Одеському

державному педагогічному інституті імені К.Д. Ушинського. Нині вчена виконує обов'язки голови спеціалізованої вченої ради із захисту докторських і кандидатських дисертацій в Південноукраїнському національному педагогічному університеті імені К. Ушинського. Вона є головним редактором фахового збірника наукових праць "Науковий вісник ПНПУ імені К.Д. Ушинського", часописів "Виховання і культура", "Дошкільна освіта", заступником головного редактора науково-педагогічного видання "Наука і освіта", членом редакційної колегії багатьох фахових видань України, Південного наукового центру АПН України.

З перших років створення НАПН України А. Богуш увійшла до її складу. Працюючи у Відділенні дидактики, методики та інформаційних технологій в освіті (нині Відділення загальної середньої освіти), вона здобула велику повагу від своїх колег. Її наукова ерудиція і активність, оптимізм, доброзичливість, вміння спілкуватися, товарицькість викликають ширю симпатію, бажання бути поруч. Вона також є дійсним членом Академії педагогічних і соціальних наук (м. Москва), Міжнародної слов'янської Академії освіти ім. Я.Коменського, Академії наук вищої школи, міжнародної Академії духовних наук.

Однією з ознак наукової школи академіка А. Богуш є широта проблемно-тематичного діапазонів функціонування наукової школи. Створена нею наукова школа здійснює системні дослідження у галузі української дошкільної лінгводидактики за такими напрямками: історичний аспект становлення й розвитку вітчизняної дошкільної лінгводидактики; методика та інноваційні технології розвитку мовлення та навчання дітей раннього і дошкільного віку рідної мови; методика навчання дітей української мови в етнопедогогічних закладах; підготовка студентів вищих педагогічних навчальних закладів до навчання дітей української мови; наступність і перспективність у навчанні дітей та учнів 1 класу рідної мови [5, с. 30; 6, с. 85].

Особливе місце у діяльності науково-педагогічної школи академіка А. Богуш займає дослідження методики розвитку мовлення та навчання дітей раннього і дошкільного віку рідної мови. Перша науково-експериментальна робота на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук під керівництвом А. Богуш була виконана Т. Науменко (1991), яка опрацювала тему "Активізація мовлення дітей раннього віку в дошкільних закладах". Після перших успіхів керівництва А. Богуш стала затребуваною у цій сфері наукової діяльності. При цьому жодне актуальне питання з методики навчання мови дошкільників, жоден напрям теорії і практики української дошкільної лінгводидактики не залишилися поза увагою відтепер уже дійсного члена АПН України А. Богуш.

У подальші роки поглибили вивчення теоретико-методичних основ розвитку мовлення та навчання дітей раннього і дошкільного віку рідної мови учні наукової школи А. Богуш. До кола наукових інтересів її учнів потрапляли різні аспекти теорії і методики розвитку мовлення дошкільників у навчально-мовленнєвій діяльності. Проблеми виховання звукової культури та навчання емоційної виразності мовлення дітей були предметом дослідження О. Амацьєвої (1997), О. Трифонової (1998), О. Соцької (2008) та ін. Специфіку організації словникової роботи у ДНЗ та збагачення словника дітей дошкільного віку досліджували І. Луценко (1994), К. Крутій (1996), А. Ількова (2001), О. Монке (2002), Ю. Руденко (2003). Особливості розвитку зв'язного мовлення у вихованців виявляли Л. Фесенко (1994), Т. Постоян (1998), О. Білан (2003), С. Ласунова (2000), І. Попова (2006) (монологічне мовлення) та Г. Чулкова (1994) і Н. Луцан (1995, 2006) (діалогічне мовлення).

Питання формування культури мовленнєвого спілкування розглядалося в кандидатській дисертації С. Хаджирадевої (1996), а проблема мовленнєвої готовності дітей до школи досліджувалася Н. Шиліною (2003). Дослідження з розвитку мовленнєвотворчої діяльності започаткувала Н. Гавриш (2002), яка обґрунтувала й апробувала лінгводидактичну модель стимулювання та розвитку мовленнєвої творчості, що поєднує художньо-естетичний, мовленнєвий, інтелектуально-творчий і особистісний компоненти, дослідила особливості, характерні риси, типи мовленнєвотворчої діяльності дошкільнят та встановила її залежність від педагогічних умов організації навчального процесу [5, с.47-58]. Водночас увагу

дослідниці К. Крутій (2005) привернула проблема формування граматично правильного мовлення [5, с.59-65].

Потужним напрямом досліджень наукової школи А. Богуш є також вивчення історичних аспектів становлення і розвитку дошкільної лінгводидактики та творче використання спадщини минулщини в сучасному дошкільному закладі. У цьому напрямі дослідження виконувалися дисертаційні роботи О. Ткачук (1994), І. Непомнящої (1996), Н. Кирсти (1997), Н. Маліновської (1997), Т. Садової (1997), О. Горчакової (2000), О. Скрипницької (2002), В. Пікінер (2008), І. Кардаш (2009) та ін. Цінними для теорії і практики дошкільної лінгводидактики були їхні історичні розвідки, в яких актуалізовано педагогічну спадщину М. Пирогова, О. Потебні, С. Русової, І. Срезневського, Є. Тихеевої, К. Ушинського та ін. з метою максимального забезпечення потреб практики. Дослідження Т. Садової – це перша робота з історії української дошкільної лінгводидактики, в якій найбільш повно представлено період формування лінгводидактичного аспекту в педагогічній думці ХІХ – ХХ ст., а також персоніфікований опис історії дошкільної мовної освіти першої половини ХХ ст. [5, с.67].

У цьому контексті цікавою є докторська дисертація Т. Котик (2005 р.), в якій автор ґрунтовно дослідила теоретичні засади і концепти становлення дошкільної лінгводидактики як наукової галузі – описано й подано як систему методологічні орієнтири її розвитку; побудовано теоретичне уявлення про сучасний стан: її сутність, структуру, характер взаємозв'язків між елементами лінгводидактичної системи, особливості їх функціонування; висвітлено історичні передумови і внутрішні чинники формування структури лінгводидактичної теорії, окреслено й охарактеризовано періоди та етапи її розвитку; виявлено й описано традиції, тенденції та закономірності розвитку таких рівнів української дошкільної лінгводидактики, як теорія обґрунтування змісту навчання, теорія керування процесом навчання, теорія викладання основ науки; визначено перспективи їх подальшого розвитку [5, с.66-76].

Поряд з цим, дослідженню історії розвитку передшкільної освіти і знаходженню тих компонентів змісту навчання і виховання, що спрямовують на створення адаптаційних умов для переходу дітей від дошкільника до статусу школяра присвячена докторська дисертація Т. Степанової (2011).

Учні наукової школи А. Богуш звертаються також до розгляду питання професійної підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів (Т. Котик (1994 р.), Н. Ємельянова (2003), І. Луценко (2013 р.) та ін.). Зокрема, у докторській дисертації І. Луценко комплексно досліджено теоретико-методичні засади підготовки майбутніх вихователів до організації комунікативно-мовленнєвої діяльності дітей старшого дошкільного віку [5, с.160-166].

Докладний огляд дисертаційних робіт, виконаних під керівництвом А. Богуш, свідчить про системність і цілісність лінгводидактичних досліджень, ґрунтовну теоретичну розробку компонентів змісту навчання дошкільників рідної мови, емпіричну перевірку кожного з елементів системи знань української лінгводидактики, запровадження змістової інтеграції різних розділів програми виховання й навчання дітей дошкільного віку з мовленнєвим розділом, наскрізне проникнення завдань мовленнєвого розвитку в навчально-мовленнєву, комунікативно-мовленнєву, художньо-мовленнєву діяльності.

А. Богуш глибиною знань надихає до пошуків, уміло вибудовує стратегію спільної наукової діяльності, вселяє віру в доцільність та вартісність пошуків кожного, хто став на науковий шлях. Для своїх учнів вона не лише науковий керівник, вона – одностудець, старший товариш, людина, яка вміє критично оцінити свої здобутки, бачить перспективу подальшої наукової праці. Для своїх учнів, серед яких багато докторів і кандидатів педагогічних наук, А. Богуш є ідеалом педагога-наставника, педагога-дослідника.

Нині учні й послідовники А. Богуш активно успішно працюють у всіх регіонах, не перериваючи духовний, науковий зв'язок із своїм учителем, співпрацюючи з нею, поширюють ідеї сучасної української дошкільної лінгводидактики через вищу школу, інститути післядипломної освіти, фахові видання серед майбутніх фахівців, практиків

дошкільного виховання. Продовжувачами традицій школи А. Богуш стали учні, які ведуть самостійну підготовку нових поколінь дослідників. Доктори педагогічних наук, професори Н. Гавриш, К. Крутий, Н. Лисенко мають уже свої наукові школи.

Про незаперечний авторитет А. Богуш як ученого-методиста, педагога-науковця свідчать також численні відзнаки. Вона нагороджена нагрудними знаками Міністерства освіти і науки України "Відмінник освіти України" (2006), "Василь Сухомлинський" (2008), знаком АПН України "К.Д. Ушинський" (2006), орденом Української православної церкви Рівноапостольного князя Володимира III ступеня (2007), Почесними грамотами президії АПН України та МОН України (1989, 1999).

Творчий доробок, результати наукової праці й підсумки педагогічної діяльності А. Богуш дозволяють на сучасному етапі говорити про сформовану нею науково-педагогічну школу дослідників лінгводидактичної дійсності. Сучасну наукову школу А. Богуш можна визначити як колектив односторонців, що діє в науковому просторі України, здатний до самовідтворювання, здійснює системні лінгводидактичні дослідження, і зусиллями якого сформувалась нова наукова галузь педагогічної науки – українська дошкільна лінгводидактика. Внутрішня структура, чисельність й динаміка зростання кваліфікаційного рівня наукових кадрів української лінгводидактики свідчить про ефективність й результативність роботи науково-педагогічної школи А. Богуш у структурі наукової галузі та про її спроможність продуктивно вирішувати сучасні й майбутні проблеми лінгводидактичної науки і практики.

Розвідки представників наукової школи професора А. Богуш збагатили педагогічну науку цінним матеріалом про особливості навчання дошкільників рідної мови, про формування способів мовленнєвої діяльності, інтеграцію компонентів змісту навчання мови в інші види цілеспрямованої дитячої діяльності, про зміст і специфіку керування процесом підготовки майбутніх фахівців до навчання дошкільників української мови, сприяли актуалізації лінгводидактичної спадщини минулого у сучасних умовах. Перспективою подальших досліджень є вивчення інноваційних ідей та діяльності спадкоємців науково-педагогічної школи А. Богуш.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алла Михайлівна Богуш – академік АПН України: біобібліогр. покажч. / АПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського; [упоряд.: Пономаренко Л. О., Айвазова Л. М.; наук. ред. Рогова П. І.; бібліогр. ред. Пономаренко Л. О.; літ. ред. Білоцерківець І. П.]. – 2-ге вид., доповн. та переробл. – Київ: [б. в.], 2009. – 118 с. – (Серія "Академіки АПН України"; вип. 16) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.dnpb.gov.ua/datas/upload/files/700693088.pdf>
2. Богуш Алла Михайлівна / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://logos-ukraine.com.ua/project/index.php?project=nued&id=12>
3. Богуш Алла Михайлівна / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://www.ird.npu.edu.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=622%3A2013-01-28-10-44-18&catid=979%3A2013-01-28-09-43-18&Itemid=101&lang=uk
4. Котик Т.М. Українська наукова школа в дошкільній лінгводидактиці / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://lips.zp.ua/states/344-1200352.html>
5. Наукова школа академіка Алли Богуш. Монографія / Упорядник і загальна ред. А. М. Богуш. – К.: Видавничий Дім "Слово", 2009. – 528 с.
6. Становлення і розвиток науково-педагогічних шкіл: проблеми, досвід, перспективи: зб. наук. пр./ За ред. В. Кременя, Т. Левовицького. – Житомир: Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2012. – 692 с.

Гнзидилова Е.А.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ УКРАИНСКОЙ НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ШКОЛЫ ДОШКОЛЬНОЙ ЛИНГВОДИДАКТИКИ

В статье освещены основные достижения представителей научно-педагогической школы доктора педагогических наук, профессора, академика НАПН Украины, заведующего

кафедрой теорії і методик дошкільного образования Южноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Ушинського Алли Михайлівни Богуш. Головне уваження зосереджено на розкритті основних граней її науково-педагогічної діяльності як автора численних наукових публікацій, наукового керівника дисертаційних досліджень, редактора професійних наукових збірників і журналів, члена дисертаційних рад.

Ключеві слова: дошкільна лінгводидактика, академик, науково-педагогічна школа, учений, ученики, науковий лідер, науково-дослідницька діяльність, дослідницький колектив.

Gnizdilova E.A.

ACTIVITY OF UKRAINIAN SCIENTIFICALLY-PEDAGOGICAL SCHOOL PRESCHOOL LINGUODIDACTICS

The article highlights the main achievements of representatives of scientific and pedagogical school of doctor of pedagogical sciences, professor, academician of Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Head of the Department of Theory and Methods Preschool Education Southern National Pedagogical University named after K. Ushynsky Alla Mikhailovna Bogush. Main attention concentrated on opening of her basic scientific and educational activities as the author of numerous scientific publications, supervisor of dissertation research, professional scientific editor of anthologies and journals, a member of the specialized scientific councils.

Key words: preschool linguodidactic, an academic, scientific and pedagogical school, scientist, students, research leader, research activities, research team.

УДК 37(477)(09)

Невмержицька О.В.

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ АКСІОЛОГІЧНИХ ІДЕЙ У ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОМУ ШКІЛЬНИЦТВІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.

Статтю присвячено аналізу освіти та шкільництва на західноукраїнських землях у першій половині ХІХ ст. крізь призму актуальних для того часу освітніх цінностей. Доведено, що основними ідеями, на яких будувався освітній процес, були становість, народність та релігійність.

Ключові слова: аксіологічна ідея, цінності, освітні цінності, шкільництво, виховання.

У сучасних умовах надзвичайно важливою є розробка аксіологічних основ змісту виховання, яка була б сформована з урахуванням історичного досвіду навчання і виховання дітей та молоді, а також теоретичних основ, обґрунтованих у науково-методичних й історико-педагогічних працях учених, педагогів, громадських діячів, що працювали у різні історичні періоди у межах вітчизняного освітнього простору. Їхній аналіз, оцінка і творче осмислення сприятимуть впровадженню прогресивних надбань педагогічної аксіології як науки, покликаної вивчати природу освітніх цінностей, їх функції та взаємозв'язки, а також розвиток в історичній ретроспективі, у сучасну теорію і практику, позитивно впливаючи на удосконалення процесу виховання й навчання підростаючого покоління, переорієнтування його на провідні демократичні цінності, здійснення прогностичного аналізу щодо ціннісного наповнення української освіти у майбутньому тощо.

Очевидно, що в різний час в основі педагогічної практики лежали різні цінності. Праці відомих західноукраїнських педагогів першої половини ХІХ ст. (О. Духнович, І. Ставровський, М. Шашкевич та ін.) засвідчили, що пріоритетними аксіологічними ідеями